

DACIA ȘI PANNONIA INFERIOR ÎN CADRUL EVENIMENTELOR DIN ANII 107/108

Prof. drd. Muscalu Bogdan

Cercetările de până acum au stabilit faptul că între organizarea provinciei Dacia și războiul sarmatic dintre anii 117-118, a avut loc un eveniment militar la granițele Daciei. Studiarea acestui război romano-sarmatic din anii 107/108 începe de la pasajul din SHA, *Vita Hadriani* 3, 9: „(Hadrianus) *legatus postea praetorius in Pannoniam inferiorem missus Sarmatas compressit, disciplinam militarem tenuit, procuratores latius evagantes coercuit, ob hoc consul factus est.*”¹, datat de A. Degrassi în 22 iunie 108.

L. Balla propune pentru datarea atacului iazyg perioada dintre a doua jumătate a anului 106 și până în primul sfert al anului 108, fiind îndreptat asupra noii provincii romane Dacia și nu asupra Pannoniei Inferior, cum s-a presupus. Această ipoteză este susținută pentru prima oară de C. Patsch în 1937, bazându-se și pe informațiile lui Cassius Dio din *Istoria romană*, LXVIII, 10, 3². Ioan Piso consideră că aceste evenimente militare au loc între anii 106-107³.

Cauzele acestui conflict pot fi multiple și propunem patru ipoteze: 1) Dio Cassius menționează faptul că Decebal ocupase între cele două războaie daco-romane un teritoriu al iazygilor, și pe care Traian cucerindu-l în 106 p.Ch, a refuzat să-l restituie acestora. Acest teritoriu a fost identificat probabil, după unii istorici, undeva în vestul Banatului, sau la est de Tisa și la nord de Mureș, în opinia istoricului Coriolan Opreanu. 2) Crearea provinciei Dacia, care alături de Moesia Superior și Pannonia Inferior, a dus la încadrarea iazygilor din trei direcții. 3) Presiunile sarmaților din arealul Dunăre – Tisa – Mureș asupra Imperiului Roman pentru obținerea de subsidii; 4) Apariția în estul Câmpiei Ungare a provinciei romane Dacia, a întrerupt legăturile iazygilor cu ramura sarmatică din est – roxolanii⁴.

Pasajului amintit din SHA, *Vita Hadriani* 3, 9 i se alătură cercetările epigrafice și arheologice raportate la istoria militară a Daciei romane.

O inscripție descoperită la Vrșac și dedicată lui Mars Ultor de *cohors II Hispanorum* (CIL III, 06273 = IDR III/1, 106), este pusă în legătură cu războiul împotriva sarmaților iazygi, ce locuiau în teritoriul dintre Dacia și Pannonia. A fost datată între decembrie 107 - decembrie 108 p.Chr.:

Marti V[ltori?] /

pro salu(te) Imp(eratoris) /

Caes(aris) d(ivi) f(ilii) Ner(vae) /

Traian(i) [Germ(anici)] Dac(ici) /

po(ntificis) max(imi) tr(ibunicia) p(otestate) XII /

¹ SHA, *Vita Hadriani*, 3, 9.

² Balla 1969, p. 111.

³ Piso 1993, p. 212.

⁴ Opreanu 1997, p. 283, 287; Opreanu 1998, p. 47-48.

*co(n)s(uli) V coh(ors) II His(panorum)*⁵.

O altă inscripție dedicată lui *Mars Ultor*⁶ din epoca traiană este atestată la *Tropaeum Traiani*, monument ridicat în cinstea victoriei împotriva alianței daco-roxolane din primul război dacic⁷. Prin analogie, putem presupune că inscripția de la Vrșac ar putea marca locul bătăliei cu iazygii din 107-108, care a dus la respingerea lor.

Cohors II Hispanorum Scutata Cyrenaica equitata a staționat în castrul de la Banatska Palanka și se presupune că a avut un rol decisiv la înfrângerea iazygilor. Aceeași unitate este atestată la Banatska Palanka printr-o șampilă tegulară aparte a *coh(ors) II Hisp(anorum)* cu o reprezentare stângace, incizată în lutul crud, a unui soldat roman, purtând pe umărul stâng o sulică, iar mâna dreaptă fiind ridicată pentru salut (*IDR III/1, 7*)⁸.

Legiunea III Flavia Felix este atestată arheologic prin ștampilele tegulare de pe teritoriul castrului de la Berzobis (*IDR III,1, 113*), vexilații ale legiunii sunt atestate la Banatska Palanka, Mehadia, Centum Putea, Bocșa Română, Pătaș (*IDR III, 1, 15*), Aradul Nou databile pentru perioada 101-118 p. Ch..

Jeno Fitz consideră dovezi ale evenimentelor din anii 107/108 diplomele militare de la Tokod – Pannonia Inferior (*CIL XVI, 164*) și Porolissum (*CIL XVI, 163 = IDR I, 3*), datate la 2 iulie 110.

O serie de unități militare putem presupune că au participat la conflictul romano – sarmatic. *Ala II Pannoniorum veterana* a staționat la Lederata, participantă la războaiele daco-romane și menționată în diploma din 2 iulie 110, ca făcând parte din armata Daciei (*IDR III, 1, 5*). *Cohors I Cretum Sagittariorum* făcea parte din armata Daciei în 110, fiind atestată și prin cărămizi ștampilate (*IDR III, 1, 6*). *Ala I Tungrorum Frontoniana* este atestată la Vrșac în 107/108? (*IDR III/1, 107*) printr-o inscripție funerară. *Cohors I sagittariorum* ∞ staționează la Zăvoi și Tibiscum, începând din anul 106, fapt susținut și de descoperirile tegulare. *Cohors I Vindelicorum* ∞ *equitata c. R. p. f.* va staționa în castrul de la Vărădia între 106 – 111/118? (*IDR III, 1, 110a - phalera cu numele unui soldat și al centurionului său*). *Cohors V Gallorum et Pannoniorum equitata* participă la cele două războaie daco-romane și faceau parte din armata de ocupație a Daciei, staționând probabil în castrul

⁵ IDR III, 1, 107; Nemeth 2005, p.36, 78.

⁶ *MARTI ULTOR[I]*

*IM[P(erator)CAES]AR DIVI
NERVA[E] F(ILIVS) N[E]RVA
TRA]IANUS [AUG(USTUS) GERM(ANICUS)]
DAC]I[CU]S PONT(IFEX) MAX(IMUS)
TRIB(UNICIA) POTEST(ATE) XIII
IMP(ERATOR) VI CO(N)S(UL) V P(ater) P(atriciae)
?VICTO EXERC]ITU D[ACORUM]
?--- ET SARMATA]RUM*

-----/E. În traducere: „Zeului Marte Răzbunătorul, Împaratul Caesar, fiul divinului Nerva, Nerva Traian, Augustul, biruitorul germanilor, al dacilor, Mare preot, având puterea tribuniciană pentru a XIII-a oară, proclamat ca împarat a VI-a oară, consul ales a V-a oară părinte al Patriei, după ce a invins armata dacilor și pe cea a sarmaților”. M. Sânpetru prefera întregirea: *Marti Ultori Imperator Caesar Divi Nervae filius Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus Pontifex Maximus Tri. Pot XIII Imp VI Cos V PP devicto exercitu Decibali regis Dacorum Tropaeum consecravit.*

⁷ Timoc 1997, p. 298.

⁸ IDR III, 1, 7; Benea 1994, p. 315.

de la Pojejena. *Cohors I Brittonum c. R. Eq.* se distinge în războaiele daco-romane staționând la Dierna. La aceste descoperiri se mai adaugă și ștampilele *Legio XIII Geminae* la Cenad, Sânnicolaul Mare⁹.

Dintre unitățile militare din Pannonia Inferior participă probabil *cohors I Batavorum* ∞ (staționată la Solva), *ala I Bosporanorum* (aflată la Odiavum), *ala I Thracum veterana* (staționată la Ala Nova?), *ala I Hispanorum Campagonum* (Aquincum?), *ala Siliana* (Alta Ripa), *cohors II Alpinorum equitata* (Mursa), *cohors V Gallorum* (Burgenae), *ala I Flavia Gaetulorum* (Campona sau Albertfalva)¹⁰.

S-a putut observa aducerea în Dacia sud-vestică a unor trupe auxiliare din Pannonia Inferior cu un stil de luptă bazat pe arcași și *cohortes equitatae*, asemănător iazygilor din Câmpia Ungară.

În 107 p. Ch., Hadrian ocupa funcția de *legatus Augusti pro praetore Pannoniae inferioris*, sub conducerea sa trupele romane vor opri corpul expediționar iazyg. Pentru serviciile sale viitorul împărat va fi numit *consul suffectus* în anul 108. L. Balla menționează în articolul său referitor la războiul romano-iazyg din 107/108 p. Ch., cariera militară a lui T. Iulius Maximus Manlianus, care probabil participă la aceste evenimente ca și conducător al trupelor din Dacia. Comandantul roman a deținut următoarele funcții: *leg. Aug. leg. I Adiutricis* între anii 104-106, *leg. Aug. leg. IIII Flaviae Felicis* – 106-108 și *legatus Augusti pro praetore Pannoniae inferioris* între 108?-111/112¹¹.

Coroborarea multiplelor cauze ale evenimentelor militare din 107/108 p. Ch., au dus la concluzia unanimă că atacul iazyg a avut loc asupra Daciei romane și nu asupra Pannoniei. Materialul epigrafic susține faptul că între anii 106 și 110, la frontiera Daciei vestice și nordice exista o situație de război. Orientarea liniei de fortificații romane spre *Barbaricum*-ul vestic și numeroasele trupe staționate la frontiera sud-vestică a Banatului, reprezintă un argument în plus. Staționarea în timpul lui Traian, a *legio IIII Flavia Felix* și *II Adiutrix* la Singidunum și la Viminacium a *legio VII Claudia Pia Fidelis*, indică pericolul reprezentat de sarmații din arealul Dunăre – Tisa – Mureș¹².

Pătrunderea iazygilor spre Banat s-a făcut prin trecerea Tisei, atacul abătându-se pe centrul liniei de castru Lederata – Berzobis – Tibiscum. Aceștia au ocolit zona mlaștinoasă bănățeană, preferând vadurile Tisei. *Legio IIII Flavia Felix* este adusă în castrul de la Berzobis, cel mai expus atacurilor barbare¹³.

Respingerea atacului sarmat s-a realizat prin acțiunea conjugată a armatelor celor două provincii, Dacia și Pannonia Inferior, conduse de Hadrian, legat al Pannoniei Inferior. Informațiile oferite de *CIL III, 06273 = IDR III/1, 106* și diplomele militare ce menționează *legio IIII Flavia Felix*, duc la concluzia că în anii 107/108 p. Ch., unități din *exercitus Daciae* participă la o acțiune militară pe linia Lederata – Berzobis – Tibiscum. Comandantul *legio IIII Flavia Felix* în timpul războiului romano-iazyg a fost T. Iulius Maximus Manlianus¹⁴. La acestea se adaugă pasajul din *SHA, Vita Hadriani, 3, 9*. În anii 107/108, ca și în războiul cu sarmații din

⁹ Nemeth 2005, *passim*.

¹⁰ Lőrincz 2003, p. 25-27.

¹¹ Balla 1969, p. 112.

¹² Russu 1973, p. 51; Balla 1969, p.113.

¹³ Benea 1994, p.309; Timoc 1997, p. 298.

¹⁴ Piso 1993, p. 212.

117-118 p.Ch când se aflau sub conducerea unică a lui Q. Marcius Turbo, armatele celor două provincii romane au colaborat pentru înlăturarea pericolului iazyg¹⁵.

Evenimentele militare din anii 107-108 de la granița Daciei traiane nu au avut amploare celor romano – iazyge din anii 117-118. Participarea trupelor Daciei și Pannoniei Inferior la aceste lupte, sub conducerea viitorului împărat Hadrian, ne poate oferi date importante privind acest conflict. Putem presupune că atacurile au fost destul de violente la granița sud-vestică a Daciei, venite într-un moment în care construcția provinciei se afla în fază incipientă. Respingerea atacurilor iazyge nu a însemnat soluționarea pe termen lung a problemelor din această regiune a Imperiului, fapt observat în timpul viitoarelor conflicte romano – iazyge din anii 117-118 și marilor acțiuni diplomatice și defensive ale împăratului Hadrian.

Dacia and Pannonia Inferior in the events of 107-108

(Summary)

Between 107-108 A.D. the Sarmatians attacked the Roman Dacian border. The causes were of political, military, economical, but also of strategic nature. The informations regarding these events can be found in the writings of Cassius Dio and in SHA, Vita Hadriani, 3, 9. Together with the epigraphic sources (the inscription from Banatska Palanka and the stamped brick from Vršac), they give us a general image of these events. These issues have been debated by C. Patsch, R. Syme, L. Balla, Coriolan Opreanu.

The Iazyges attacks were directed towards the West of Dacia, where the barbarians had certain territorial demands. The counterattack of Hadrianus came from the troops from Dacia and Pannonia Inferior, but didn't represent a long-term solution for the problems in this part of the Empire, a fact that was demonstrated during the future Roman-Iazyges conflicts between 117-118 A.D. and the great diplomatic and defensive actions of the Emperor Hadrianus.

¹⁵ Balla 1969, p.113; Lőrincz 2003, p.26, Husar 2002, p. 367.

BIBLIOGRAFIE

- **Balla 1969** ---- Balla L., *Guerre Iazyge aux frontières de la Dacie en 107/108*, in *ActaClassUnivDebr*, V, 111-113 (= *Studia Dacica. Collected Papers* [ed. E. Szabó], Debrecen 2000, 33-36).
- **Benea 1994** ---- Benea Doina, *Banatul în timpul lui Traian*, în *Analele Banatului*, III, 309-321.
- **Husar 2002** ---- Husar, A., *Din istoria Daciei Romane. I. Structuri de civilizație*, Cluj-Napoca, 2002.
- **Lőrincz 2003** ---- Lőrincz, B., *The Linear Frontier defence system and its army*, în *The Roman Army in Pannonia*, Pecs, 2003, p. 25-30.
- **Nemeth 2005** ---- *Armata în sud-vestul Daciei Romane*, Timișoara, 2005.
- **Opreanu 1997** ---- Opreanu, C. H., *Dacii și Iazigii în vremea lui Traian*, în *ActaMP*, XXI, 1997, p. 281-289.
- **Opreanu 1998** ---- Opreanu, C. H., *Dacia Romană și Barbaricum*, Timișoara, 1998.
- **Piso 1993** ---- Piso, I., *Fasti Daciae. I. Die senatorischen Amtsträger*, Bonn, 1993.
- **Russu 1973** ---- Russu, I. I., *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, București, 1973.
- **Timoc 1997** ---- Timoc, C., *Un posibil traseu de pătrundere a sarmaților iazigi spre Banatul ocupat de romani și probleme de organizare militară a liniei defensive Lederata-Tibiscum la începutul secolului II p.Ch.*, în *ActaMP*, XXI, 1997, p. 297-300.

Lista ilustrațiilor

Fig. 1 – Cărămida cu ștampila *COH II HISP* cu un portret incizat, de la Banatska Palanka (IDR III, 1, 7).

Fig. 2 – Harta Daciei Romane și posibilele trasee ale atacurilor sarmatice.

Fig. 3 – Harta Pannoniei Inferior (apud Andras Mocsy, *Pannonia and Upper Moesia*, London and Boston 1974, Fig. 59).

Fig. 1

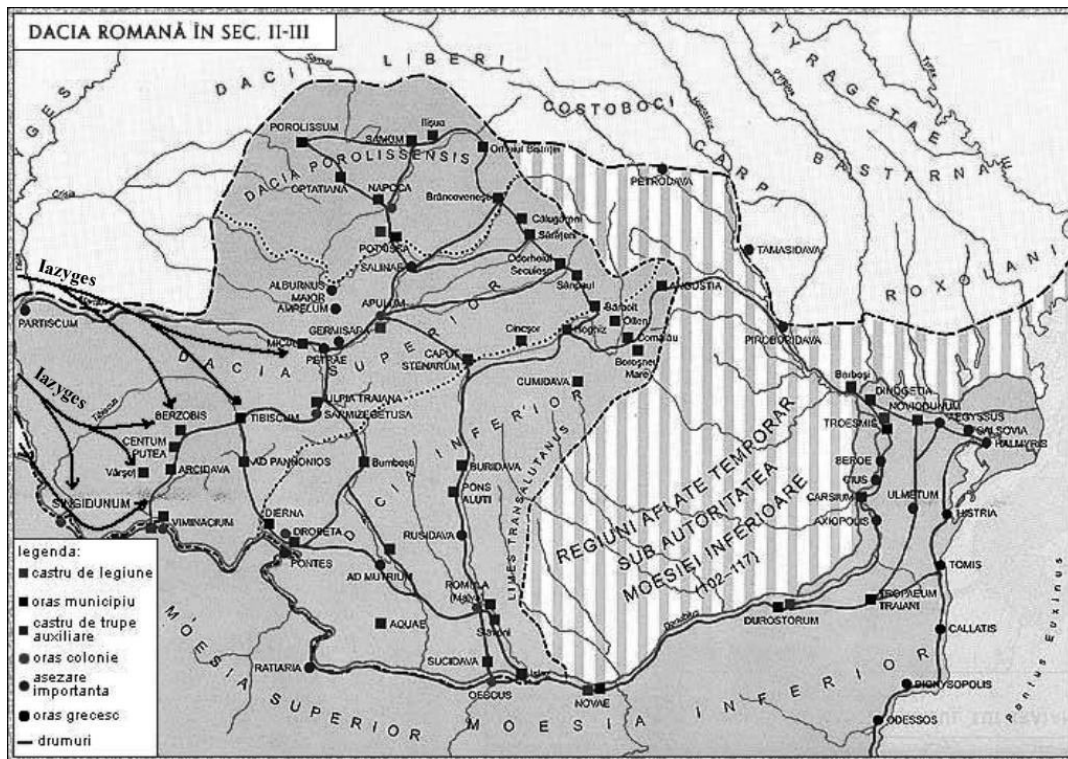

Fig. 2

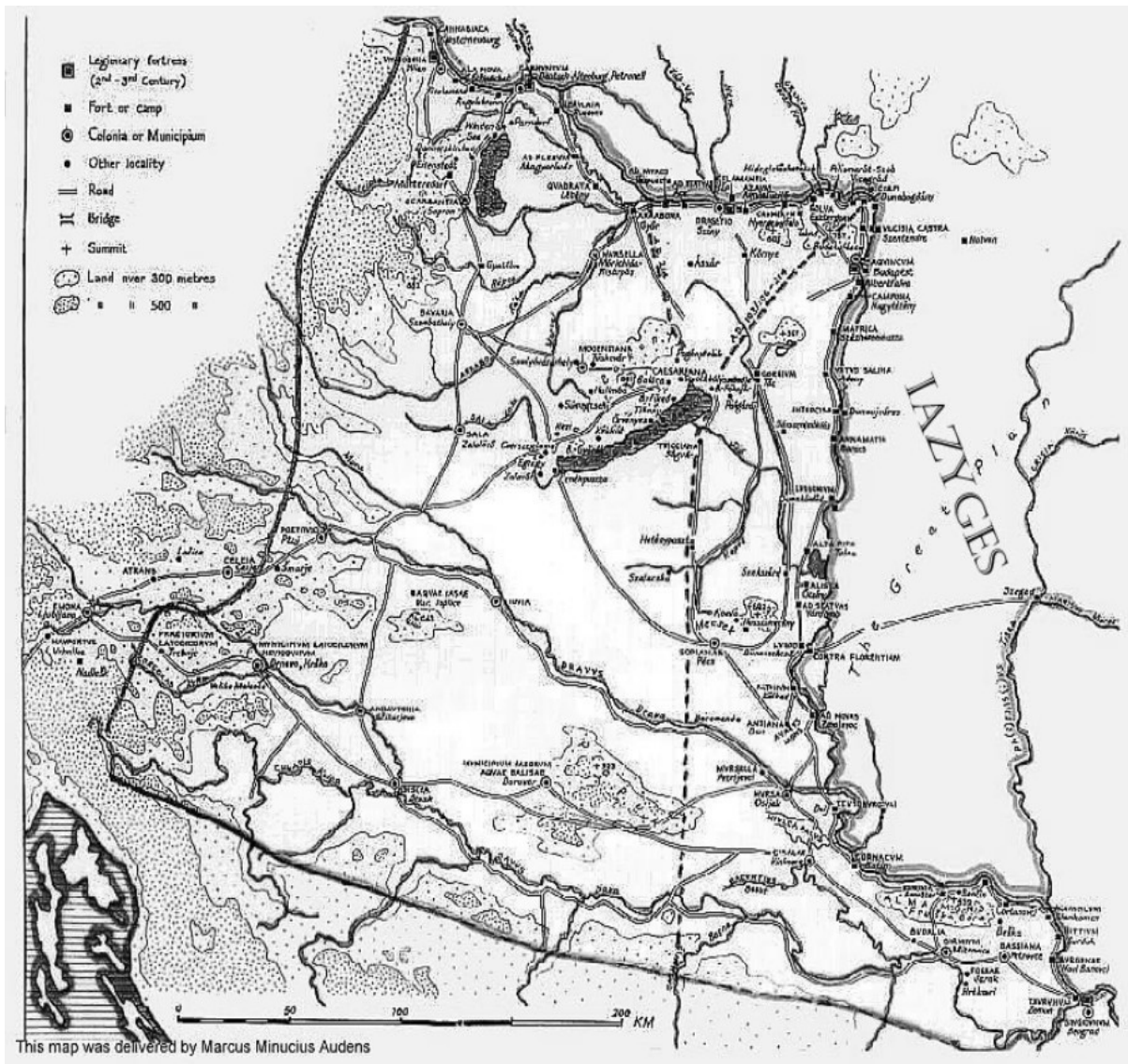

Fig. 3